

Warszawa, 18-05-2022 r.

RZECZNIK PRAW OBYWATELSKICH

Marcin Wiącek

IV.7024.1.2022.MK

**Pan Zbigniew Ziobro
Minister Sprawiedliwości**

Szanowny Panie Ministrze!

Zwracam się do Pana Ministra w kwestii dotyczącej możliwości orzeczenia przez sąd wynagrodzenia za sprawowanie opieki prawnej nad krewnym (najczęściej dzieckiem) bądź inną osobą pozostającą z opiekunem w szczególnie bliskiej relacji emocjonalnej. Do Rzecznika Praw Obywatelskich wpływają bowiem wnioski o wzruszenie prawomocnych orzeczeń sądowych, w których wniosek o przyznanie wynagrodzenia został oddalony, ponieważ sąd uznał, że sprawowanie opieki czyni zadość zasadom współżycia społecznego. W sprawach, które były zgłaszane do Rzecznika, sądy stawały na stanowisku, że w kulturze polskiej naturalnym i powszechnie praktykowanym jest, że najpierw to rodzice dbają o wychowanie i utrzymanie swoich dzieci, z czasem zaś, kiedy oni sami wymagają wsparcia, to dzieci udzielają im pomocy, zarówno osobiście, jak i materialnie.

Wynikający z art. 128 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego (dalej: KRO) obowiązek alimentacyjny krewnych w linii prostej obejmuje nie tylko finansową partycypację w kosztach utrzymania i wychowania, lecz także podejmowanie osobistych starań na rzecz uprawnionego. Skoro opiekun prawny należy do kręgu osób obowiązanych

Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich
al. Solidarności 77
00-090 Warszawa

Tel. centr. (+48 22) 55 17 700
Infolinia obywatelska 800 676 676
biurorzecznika@brpo.gov.pl
bip.brpo.gov.pl

względem osoby całkowicie ubezwłasnowolnionej do alimentacji, to rzeczony obowiązek wypełnia poprzez zarówno faktyczną, jak i prawną opiekę nad nią. Czyni więc to, czego można od niego oczekiwać w świetle powszechnie przyjętych i uznanych zasad współżycia społecznego. Podobne stanowisko sądy zajmowały także w sprawach, w których nakład pracy opiekuna prawnego był bardzo duży – podopieczny wymagał 24-godzinnej opieki, co wymuszało rezygnację opiekuna z pracy zarobkowej, brak czasu na odpoczynek, na własne życie, realizowanie swoich zainteresowań.

Skarżący opisują swoją sytuację faktyczną, w większości przypadków naprawdę bardzo trudną: opieka wymaga od nich niemal nadludzkich wyrzeczeń przy ciągłych problemach materialnych, wynikających z niewystarczających na pokrycie wszystkich potrzeb tak podopiecznego jak i opiekuna przychodów. A jednak sądy odmawiają im wynagrodzenia uznając, że taka zaangażowana i pełna poświęcenia opieka czyni zadość zasadom współżycia społecznego, a więc powinna być bezpłatna. Zdaniem skarżących, taka sytuacja nie tylko odbiera im godność i poczucie wartości wykonywanej pracy, ale stawia ich w sytuacji gorszej niż opiekunów prawnych, niezwiązanych z podopiecznym węzłem pokrewieństwa czy szczególnie bliskiej relacji. W takim bowiem wypadku sądy nie odwołują się do obowiązków alimentacyjnych ciążyących na opiekunie ani do zakorzenionej w tradycji polskiej powinności dbania nawzajem o siebie przez członków rodziny.

Zgodnie z art. 162 KRO sąd *opiekuńczy przyzna opiekunowi za sprawowanie opieki na jego żądanie stosowne wynagrodzenie okresowe albo wynagrodzenie jednorazowe w dniu ustania opieki lub zwolnienia go od niej. **Wynagrodzenia nie przyznaje się, jeżeli nakład pracy opiekuna jest nieznaczny lub gdy sprawowanie opieki jest związane z pełnieniem funkcji rodziny zastępczej albo czyni zadość zasadom współżycia społecznego.***

Wynagrodzenie pokrywa się z dochodów lub z majątku osoby, dla której opieka została ustanowiona, a jeżeli osoba ta nie ma odpowiednich dochodów lub majątku, wynagrodzenie jest pokrywane ze środków publicznych na podstawie przepisów o pomocy społecznej (art. 162 KRO).

Podobnie uregulowana została kwestia wynagrodzenia dla kuratora:

Organ państwowy, który ustanowił kuratora, przyzna mu na jego żądanie stosowne wynagrodzenie za sprawowanie kurateli. Wynagrodzenie pokrywa się z dochodów lub z majątku osoby, dla której kurator jest ustanowiony, a jeżeli osoba ta nie ma odpowiednich dochodów lub majątku, wynagrodzenie pokrywa ten, kto żądał ustanowienia kuratora. **Wynagrodzenia nie przyznaje się, jeżeli nakład pracy kuratora jest nieznaczny, a sprawowanie kurateli czyni zadość zasadom współżycia społecznego** (art. 179 KRO).

Na mocy art. 175 KRO przepisy dotyczące wynagrodzenia dla opiekuna osoby małoletniej stosuje się odpowiednio w wypadku roszczenia o wynagrodzenie dla opiekuna osoby całkowicie ubezwłasnowolnionej.

Jak wskazano powyżej, na podstawie spraw, które wpływają do Biura Rzecznika można sądzić, że w większości wypadków, w których opiekę czy kuratelę obejmują osoby spokrewnione z podopiecznym, zwłaszcza jego rodzice, mający wobec swego dziecka obowiązek alimentacyjny, sprawowanie przez nich opieki prawnej jest uznawane przez sądy powszechne (choć nie wszystkie) za czyniące zadość zasadom współżycia społecznego, a tym samym niezaskładające na wynagrodzenie. W takiej sytuacji – niewątpliwie najczęstszej w przypadku małoletnich czy młodych osób ze znaczącymi niepełnosprawnościami fizycznymi i intelektualnymi – zasada odpłatności sprawowania opieki, wynikająca z art. 162 § 1 KRO nie jest realizowana.

Na marginesie poruszanej sprawy można wskazać, że wprowadzenie w 2009 r. do treści art. 162 KRO alternatywy: *wynagrodzenia nie przyznaje się, jeżeli nakład pracy opiekuna jest nieznaczny **lub** gdy sprawowanie opieki jest związane z pełnieniem funkcji rodziny zastępczej **albo** czyni zadość zasadom współżycia społecznego* powoduje, że o wiele łatwiej jest sądowi odmówić wynagrodzenia opiekunowi prawnemu niż kuratorowi. Sytuacja kuratora jest bowiem kształtowana od samego początku istnienia tej regulacji koniunkcją: *wynagrodzenia nie przyznaje się, jeżeli nakład pracy kuratora jest nieznaczny, **a** sprawowanie kurateli czyni zadość zasadom współżycia społecznego*.

Powoduje to, że dopiero spełnienie obu przesłanek pozwala sądowi odmówić kuratorowi wynagrodzenia, zaś wystarczy spełnienie jednej z trzech przesłanek, by odmówić wynagrodzenia opiekunowi.

Poruszana kwestia budzi wątpliwości i rodzi odmienne stanowiska w doktrynie. Piotr Zakrzewski w komentarzu do art. 162 KRO¹ stwierdza:

*Treść przepisu może nasuwać wątpliwości w przypadku podjęcia się funkcji opiekuna przez osobę wywodzącą się z kręgu krewnych małoletniego, co do tego, czy jest ona wówczas zgodna z zasadami współżycia społecznego. Opowiadam się za wykładnią art. 162 § 2 k.r.o. zakładającą, że **opiekun, choćby nawet był obciążony obowiązkiem alimentacyjnym wobec małoletniego (art. 128 k.r.o.), może także domagać się wynagrodzenia za sprawowaną opiekę.** Wyjątkiem jest sytuacja, w której opiekun obciążony jest obowiązkiem alimentacyjnym wobec małoletniego, a wysokość alimentów zasądzonych od niego uległa obniżeniu o wartość odpowiadającą pracy opiekuna sprawującego opiekę. Z kolei w orzecznictwie nie wyklucza się, że na tle konkretnej sprawy bliskie pokrewieństwo (obowiązek alimentacyjny) może wykluczyć przyznanie wynagrodzenia, o ile na tle okoliczności sprawy przemawiałyby za tym zasady współżycia społecznego, np. zażyłe i bliskie relacje rodzinne.*

Grzegorz Jędrejek stoi na podobnym stanowisku²:

*Kolejny wyjątek uzasadniający odmowę przyznania wynagrodzenia stanowi sytuacja, kiedy to sprawowanie opieki czyni zadość zasadom współżycia społecznego. Przepis ten będzie miał wyjątkowe zastosowanie w praktyce. **Nie może być rozumiany w ten sposób, że pewnym osobom, np. krewnym, wynagrodzenie za sprawowanie opieki się nie należy.** Tak też, jak się wydaje, **rozumie powyższy wyjątek część doktryny. Przykładowo zdaniem J. Ignatowicza: „Opieka czyni zadość zasadom współżycia społecznego, jeżeli jest sprawowana przez osoby bliskie podopiecznego”** (zob. J. Ignatowicz [w:] Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2012, s. 1189). Należy podkreślić, że pojęcie osoby bliskiej jest szersze niż pojęcie osoby krewniej, a pokrewieństwo może być bliższe lub dalsze. W przypadku osób, na których ciąży obowiązek alimentacyjny, przepis art. 162 § 2 in fine k.r.o. może zostać zastosowany. Sąd może zresztą uznać, że sprawowanie opieki stanowi formę spełniania obowiązku alimentacyjnego. **Trudno jednak przyjąć, że opiekun – najczęściej krewny – nie może żądać wynagrodzenia, gdyż***

¹ P. Zakrzewski [w:] Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz, red. M. Frasz, M. Habdas, Warszawa 2021, art. 162.

² G. Jędrejek [w:] Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz aktualizowany, LEX/el. 2019, art. 162.

w każdym przypadku żądanie jest sprzeczne z zasadami współżycia społecznego.

Może się bowiem okazać, że dziecko jest właścicielem znacznego majątku, którym zarząd musi pochłaniać dużo czasu opiekuna. Wyjątek, o jakim mowa w art. 162 § 2 k.r.o., ma w praktyce zastosowanie po zakończeniu opieki, kiedy to wyjątkowo sąd odmawia przyznania jednorazowego wynagrodzenia. Wykładnia gramatyczna art. 162 § 2 *in fine* k.r.o. może wskazywać, że wynagrodzenia się nie przyznaje, jeżeli sprawowanie opieki czyni zadość zasadom współżycia społecznego. Należy uznać, że w każdym przypadku sprawowanie opieki jest zgodne z zasadami współżycia społecznego. Należy przyjąć wykładnię funkcjonalną, zgodnie z którą sąd odmawia przyznania jednorazowego wynagrodzenia za sprawowanie opieki, jeżeli żądanie jest sprzeczne z zasadami współżycia społecznego. Przykładowo opiekun roztrwonił majątek osoby pozostającej pod jego opieką czy też dopuścił się wobec niej przestępstwa. Żądanie wynagrodzenia może zostać w powyższej sytuacji uznane za sprzeczne z zasadami współżycia społecznego. **De lege ferenda dla rozstrzygnięcia wątpliwości należy postulować nowelizację art. 162 § 2 k.r.o.**

Z kolei Stanisława Kalus wypowiedziała się w przedmiotowej kwestii niedługo po wejściu w życie nowej treści przepisu art. 162, co zapewne miało wpływ na brak odniesienia do praktycznych problemów z jej stosowaniem³, o których wspominają wcześniej zacytowani komentatorzy:

*Poprzednio obowiązująca zasada sprawowania opieki (uznanej za obywatelską powinność) bez wynagrodzenia, z wyjątkiem dotyczącym znacznego nakładu pracy związanej z zarządaniem majątkiem pupila, była kwestionowana. Także bowiem **osobiste starania o osobę podopiecznego i piecza nad nim wymagają często znacznego poświęcenia własnego czasu kosztem pracy zarobkowej lub odpoczynku, a co do osób ubezwłasnowolnionych jest to najczęściej piecza nieustanna, wymagająca ponadto znajomości zasad postępowania z osobami psychicznie chorymi i stałej troski o zapobieganie wyrządzaniu przez te osoby szkody osobom trzecim lub sobie samym** (por. S. Kalus, *Opieka...*, s. 97). Przyczyny te, wedle uzasadnienia projektu ustawy*

³ S. Kalus [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, wyd. V, red. K. Piasecki, Warszawa 2011, art. 162.

z 6 listopada 2008 r. o zmianie ustawy - Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 220, poz. 1431), zdecydowały o zmianie podejścia do regulacji zagadnienia wynagrodzeń za wykonywanie funkcji opiekuna (por. też J. Zatorska, *Komentarz do Kodeksu...*, Lex/el. 2011).

Zmianę tego przepisu, i to w ten właśnie sposób, **uważam za szczególnie cenną i uwzględniającą wreszcie potrzeby życiowe. Jest to tym bardziej widoczne w sytuacji, gdy wykonywanie opieki jest połączone z koniecznością stałego nadzoru opiekuna nad osobą poddaną opiece ze względu na stan jego zdrowia** bądź trudności wychowawcze, jakie zachodzą w przypadku wielu podopiecznych ze względu na ich przeżycia dotychczasowe, ich doświadczenia z okresu, gdy podlegali władzy rodzicielskiej wykonywanej w sposób szczególnie naganny przez rodziców.

Warto także zwrócić uwagę na fakt, że w orzecznictwie sądowym również obecny jest pogląd, w myśl którego istnieje potrzeba takiej wykładni art. 162 KRO, która pozwoli na urzeczywistnienie intencji ustawodawcy, że prawo do wynagrodzenia za opiekę prawną jest regułą, zaś jego § 2, dopuszczający odstępstwa od tej reguły, nie powinien być, jako wyjątkowy, interpretowany rozszerzająco. Tym samym, nie jest dopuszczalna taka wykładnia art. 162 § 2 KRO, która de facto prowadzi do wyłączenia spod działania normy ustanowionej w § 1 określonej kategorii osób (por. postanowienie Sądu Okręgowego w Białymstoku z 21 października 2016 r., sygn. akt II Ca 797/16, LEX nr 2149959). W uzasadnieniu przywołanego postanowienia Sąd Okręgowy w Białymstoku przywoływał zarówno wątpliwości co do zasadności sprawowania opieki bez wynagrodzenia, jak i stanowisko ustawodawcy, zawarte w uzasadnieniu projektu, który wprowadził jako regułę odpłatność takiej opieki. Podkreślał także wyjątkowość odstępstwa od tej zasady:

*Ocena czy przesłankę tę można uznać za spełnioną odnosić się winna do zindywidualizowanych, szczegółowo zbadanych i ustalonych okoliczności konkretnej sprawy i opierać na ich wnikliwej analizie. Zgodzić się zatem można z Sądem Rejonowym o tyle tylko, że **bliskie pokrewieństwo łączące opiekuna prawnego z podopiecznym może wskazywać na możliwość występowania przytoczonej wyżej przesłanki odmowy przyznania opiekunowi wynagrodzenia** na podstawie art. 162 § 2 k.r.i.o.*

Stwierdzenie jednak, że przesłanka ta realizuje się w okolicznościach konkretnej sprawy wymaga ponadto ustalenia, że **podejmowane przez opiekuna prawnego działania i nakład jego pracy mieszczą się w ramach tego, czego z powołaniem się na zasady współżycia społecznego można od niego oczekiwać**. Rację ma również Sąd Rejonowy wskazując, że w polskiej obyczajowości za naturalną i zgodną z zasadami współżycia społecznego uznaje się sytuację, gdy dorosłe dzieci udzielają będącym w potrzebie rodzicom pomocy i wsparcia, zarówno materialnego jak i w formie osobistych starań. **Jednakże to, czego można wymagać od osoby bliskiej z powołaniem się na zasady współżycia społecznego, ma swoje granice**. Określenie tych granic zależy zaś od wielu indywidualnych czynników - w tym m.in. od relacji panujących w danej rodzinie, istnienia innych osób, od których również można wymagać zaangażowania w opiekę nad ubezwłasnowolnioną, od możliwości i faktycznego zakresu starań oraz nakładu pracy opiekuna, czy wreszcie także od sytuacji materialnej podopiecznej (o czym także nie bez racji traktuje apelacja). Trzeba jednak podkreślić, że zaprezentowany pogląd Sądu Okręgowego w Białymstoku nie znajduje odzwierciedlenia w tych sprawach, które obywatele sygnalizują Rzecznikowi. Warto też podkreślić, iż niezwykle trudno byłoby zarzucić orzeczeniom odmawiającym przyznania wynagrodzenia, że np. rażąco naruszają prawo, w sytuacji, gdy przesłanki odmowy mają charakter bardzo ogólny, a ich ocena należy do sfery niezawisłości sędziowskiej. Nie wydaje się zatem możliwe, aby rozwiązaniem problemu było korzystanie przez uprawnione podmioty z nadzwyczajnych środków zaskarżenia.

W określonych powyżej okolicznościach, w ocenie Rzecznika Praw Obywatelskich uzasadniona jest obawa, czy aktualna treść art. 162 § 2 KRO nie prowadzi jednak w praktyce do automatyzmu ze strony sądów powszechnych, które w przeważającej liczbie spraw uznają, że sprawowanie opieki przez osoby spokrewnione (inne osoby pozostające w bardzo bliskiej relacji z podopiecznym) zawsze czyni zadość zasadom współżycia społecznego. Takie zaś stosowanie tego przepisu nie wydaje się zgodne z intencją ustawodawcy, a ponadto jest bardzo krzywdzące dla opiekunów prawnych będących osobami najbliższymi dla podopiecznych, często wykonującymi swoje obowiązki z najwyższym poświęceniem, jakiego trudno byłoby oczekiwać od opiekuna

niezwiązanego z podopiecznym bliską relacją emocjonalną. Dlatego też zwracam się do Pana Ministra, na podstawie art. 16 ust. 1 i 2 pkt 1 ustawy z 15 lipca 1987 r. o Rzeczniku Praw Obywatelskich (t. j. Dz.U. z 2020 r., poz. 627 ze zm.), z uprzejmą prośbą o rozważenie zasadności podjęcia prac legislacyjnych, mających na celu takie doprecyzowanie treści art. 162 KRO, aby jego wykładnia nie wykluczała osób bliskich i spokrewnionych z osobą podopieczną z grona osób upoważnionych do otrzymywania wynagrodzenia za sprawowanie opieki czy kurateli.

Z uwagi na fakt, że ocena Rzecznika Praw Obywatelskich opiera się wyłącznie na doświadczeniach płynących ze skarg od obywateli oraz analizie opublikowanych, ale jednak nielicznych, orzeczeń sądowych, uprzejmie proszę o rozważenie również możliwości zlecenia Instytutowi Wymiaru Sprawiedliwości przeprowadzenia badań aktowych spraw o przyznanie wynagrodzenia opiekunowi/kuratorowi, celem zbadania skali zjawiska odmawiania osobom bliskim takiego wynagrodzenia i przesłanek zapadających rozstrzygnięć sądowych w tej kwestii.

Będę wdzięczny za poinformowanie mnie o zajętych w tej sprawie stanowisku.

Z wyrazami poważania

Marcin Wiącek
Rzecznik Praw Obywatelskich

/-podpisano elektronicznie/